

A középkori magyar sequentiale*

A középkori mise egyetlen verses műfaja az evangélium előtt énekelt, szövegében a liturgiát magyarázó, kommentáló *sequentia*, vagy ahogy gyakrabban nevezték, *prosa* volt. A nagybőjtön kívül szinte minden vasár- és ünnepnapon megszólalt, s az általánosan elterjedt tételek mellett a középkor végéig helyi alkotásokkal gyarapodott. A magyar forrásokban fennmaradt tételek, azok stílusbeli megoszlása, eredete, kapcsolatai, valamint a hazai alkotótevékenységet tükröző darabok Rajeczky Benjamin összefoglaló munkája nyomán váltak ismertté.¹ Mi a következőkben 57 kéziratot és nyomtatott forrást² segítségével arra a kérdésre keressük a választ, hogy a repertoár összeállítás és az egyes tételek liturgikus helyének meghatározása alapján kimutathatók-e a magyar egyházmegyéket jellemző sajátosságok, majd a Máriáról szóló tételek áttekintése után néhány, eddig kiadatlan *De beata virgine* sequentiát közlünk.

Előljáróban meg kell jegyeznünk, hogy három tényező nagymértékben megnehezíti az általános és pontos következtetések levonását. Egyrészt a középkori Magyarország érsekségeiből, püspökségeiből rendkívül egyenlőtlen számban állnak rendelkezésünkre források.³ Másrészt a sequentiákat tartalmazó gyűjtemény (*sequentiale* vagy *prosarium*) ritkábban önálló kötetben, gyakrabban a missalék vagy gradualék végén kapott helyet,⁴ s mivel így a kódexek legsérülékenyebb részéhez tartozott, sok esetben hiányosan, töredékesen maradt fenn. Harmadrészt a forrás korától és rendeltetésétől függően (úti missale, egy kisebb város plébániatemplomának szerkönyve, összefoglaló jellegű reprezentatív gradualé stb.) is rendkívül eltérő lehet az egyes kódexekben közölt tételek száma. Mindezek figyelembe vételével a következő megállapításokat tehetjük.

A magyarországi sequentia-készlet törzssanyagát 50 olyan tétel alkotja, amely mind a négy hagyományterületen rendszeresen, és azonos ünnepen jelenik meg (lásd az 1. táblát).

Közülük néhány egy-egy forráscsoportban ritkábban fordul elő (Felvidék: *Eia recolamus*, *Concentu parili*, *Martyr milesque Christi*, *Spe mercedis et coronae*, Erdély: *Hic sanctus cuius hodie* stb.), másokat egy adott püspökség kódexei a többitől kissé eltérő liturgikus alkalomhoz rendelnek (Zágráb: *Laetabundus exsultet*). Néhány ünnephez (Szent András, Pálforduló, Szűz Mária születése, apostolok, szüzek ünnepe, templomszentelés) az ország egész területén két különböző, párhuzamosan egymás mellett élő sequentia tartozik, ám jellemző, hogy az egyes hagyományok melyik tételt részesítik előnyben. Az esztergomi és a zágrábi források megközelítően azonos számban közlik Szent András apostol két sequentiáját, míg Felvidéken és Erdélyben a *Deus in tua virtute* jelenik meg gyakrabban. Pálforduló, Szűz Mária szüle-

tése, az apostolok, a szüzek tételei esetében Esztergom – ahol a két különböző sequentia majdnem azonos számban fordul elő –, Felvidék és Erdély tételválasztása egyezik (*Dixit Dominus ex Basan*, *Stirpe Maria regia*, *Clare sanctorum senatus*, *Exsultent filiae Sion*).

A törzssanyaghoz tartoznak, azt kiegészítik azok a tételek (9), melyek szinte valamennyi hagyományból dokumentálhatók, ám ritkábban jelennek meg kódexeinkben (lásd a 2. táblát).

A magyarországi forrásokban szereplő törzskészlet mellett néhány tétel csak egy adott püspökség illetve érsekség kódexeiben jelenik meg rendszeresen, s így annak a területnek meghatározó jegyév válik. Az esztergomi forrásokban ilyen jellegzetes tétel a karácsonyi hajnali mise sequentiája, a *Natus ante saecula Dei filius*.⁵ Az erdélyi források közül csupán egyetlen egy,⁶ a Felvidékhez köthetők közül pedig öt tartalmazza,⁷ melyből kettő a karácsonyi nagymisére⁸ írja elő. Két olyan zágrábi kódexben szerepel ez a tétel, melyek a 14. század elején domonkos püspökök által végrehajtott liturgikus reform előtt készültek, s így tartalmukban közelebb állnak az esztergomi hagyományhoz.⁹ Megjegyzendő, hogy a három karácsonyi mise sequentia-beosztása legegységesebb és legstabilabb Esztergomban, valamint Zágrábban (éjféli mise: *Grates nunc omnes*; hajnali mise: Esztergom: *Natus ante saecula Dei filius*, Zágráb: *Laetabundus exsultet*; nagymise: *Eia recolamus*), míg Erdélyben és a Felvidéken, az éjféli misét kivéve, variábilisabb.¹⁰ A húsvéti időszak két sequentiája, a *Mane prima sabbati*¹¹ és a *Mundi renovatio*,¹² valamint a mennybemenetel ünnepére előírt *Summi triumphum regis*¹³ szintén megtalálható elvéve Esztergomon kívül is,¹⁴ ám igazán kiemelkedő szerephez itt jut. Hasonló a helyzet a Szűz Máriáról a húsvéti időben mondandó *Virgini Mariae laudes intonent* tétellel is.¹⁵ Magyarországon kizárólag esztergomi forrásokban fordul elő Szent Adalbert sequentiája, a *Corona sanctitatis*.¹⁶

A zágrábi püspökség szerkönyveiben szereplő sequentiák között két olyan tétellel találkozhatunk, melyek rendkívül ritkán jelennek meg az esztergomi, felvidéki és erdélyi kódexekben. Az egyik a húsvéti *Surgit Christus cum tropaeo*,¹⁷ a másik a Gyümölcsoltó Boldogasszony ünnepére kijelölt *Ave Maria gratia plena*,¹⁸ melyet Zágrábon kívül egyetlen magyar egyházmegye liturgikus forrás sem köt ehhez az alkalomhoz, hanem – amennyiben közli a tételt – mindig az általános *De beata virgine* felirattal látja el.¹⁹ Négy, a zágrábi kódexekben gyakran megjelenő sequentia Magyarország más területein ismeretlen.²⁰ Ezek a *Quadriforme crucis signum* a Szent Kereszt felmagasztalására, az *Ad matris Annae annua* Szent Anna,²¹ a *Jucundetur plebs fidelis* Szent Erzsébet ünnepére,²² valamint a *Stabat juxta Christi crucem* húsvéti Mária-sequentia.²³ Négy zágrábi forrásban szerepel a Ke-

Ünnep	Sequentia	Esztergom	Felvidék	Zágráb	Erdély
Szűz Máriáról adventben	Mittit ad virginem	23	5	9	7
	Salve porta perpetuae	9	3	10	4
Karácsony – éjféli mise	Grates nunc omnes	23	5	13	6
Karácsony – nagymise	Eia recolamus	18	2!	12	5
Szűz Máriáról a karácsonyi időben	Laetabundus exsultet	14	5	1!	4
Vízkereszt	Festa Christi omnis	21	7	12	4
Húsvét	Victimae paschali laudes	24	7	11	4
Mennybemenetel	Rex omnipotens die	11	3	11	4
Pünkösöd	Sancti Spiritus assit nobis	22	7	12	5
	Veni Sancte Spiritus	22	7	5	6
Szentháromság	Benedicta semper sancta sit	22	8	11	6
Úrnapja	Lauda Sion Salvatorem	23	7	11	6
Évközi vasárnap	Omnes una celebremus	18	6	8	6
Szent András apostol	Deus in tua virtute	8	5	2	2
	Sacrosancta hodierna	10	1!	4	1!
Szent Miklós	Congaudentes exsultemus	9	3	5	4
Szent István vértanú	Hanc concordii famulatu	19	5	10	3
Szent János apostol	Johannes Jesu Christo	21	5	10	4
Aprószentek	Laus tibi Christe Patris	20	3	10	4
Pálforduló	Dixit Dominus ex Basan	9	5	2!	3
	Sonent plausus laetabundi	8	0!	6	1!
Szűz Mária tisztulása	Concentu parili hic te	20	2!	12	4
Szent György	Martyr milesque Christi	11	2!	7	5
Keresztelő Szent János	Sancti Baptistae Christi	21	7	11	5
Szent László király	Novae laudis extollamus	15	4	9	5
Szent Péter és Pál	Petre summe Christi pastor	20	6	11	5
Az apostolok szétoszlása	Caeli enarrant gloriam Dei	19	6	9	4
Mária Magdolna	Laus tibi Christe qui es creator	20	6	11	4
Szent Lőrinc	Laurenti David magni martyr	20	6	11	4
Szűz Mária mennybevétele	Congaudent angelorum chori	22	8	12	6
Szent István király	Corde voce mente pura	16	3	9	4
Szűz Mária születése	Nativitas Mariae virginis	7	2!	10	2!
	Stirpe Maria regia	16	6	2!	5
Szent Mihály	Summi regis archangele	17	7	9	6
Mindenszentek	Omnes sancti Seraphim	20	7	9	5
Szent Márton	Sacerdotem Christi Martinum	19	7	6	4
Szent Erzsébet	Gaude Sion quod egressus	17	5	1!	2
Szent Katalin	Sanctissimae virginis votiva	15	7	1!	5
Az apostolokról	Caeli solem imitantes	11	1!	6	2!
	Clare sanctorum senatus	12	7	3!	3
Az evangélistákról	Plausu chorus laetabundo	18	5	9	5
Egy vértanúról	Spe mercedis et coronae	11	4	2!	4
Több vértanúról	O beata beatorum martyrum	18	7	5	4
Bármely szentről	Hic sanctus cujus hodie	8	4	7	2!
A szüzekről	Exsultent filiae Sion	12	6	2!	3
	Virginis venerandae	11	1!	7	2!
Templomszentelés	Psallat ecclesia mater	12	5	3	3
	Quam dilecta tabernacula	8	0!	6	3
Szűz Máriáról	Ave praeclara maris stella	12	7	4	4
	Verbum bonum et suave	15	5	8	2!

1. tábla

Tanulmányok Prokopp Mária 70. születésnapjára

Ünnep	Sequentia	Esztergom	Felvidék	Zágráb	Erdély
Olajban Főtt Szent János	Verbum Dei Deo natum	10	3	4	2
Antióchiai Szent Margit	Margaritam pretiosam	8	4	4	4
Szent Jakab apostol	Gaude sponsa Christi virgo	7	1	4	1
Keresztelő Szent János fővétele	Psallite regi nostro	10	4	6	4
Orsolya	Virginalis turma sexus	8	3	8	3
Szent Imre herceg	Stirps regalis proles regis	6	1	7	0!
Szűz Máriáról	Ave sidus lux dierum	9	1	4	1
	Hodiernae lux diei	6	2	5	1
	Imperatrix gloriosa potens	5	2	4	2

2. tábla

resztelő Szent János oktávjára kijelölt *Gratuletur mundus iste*, és a Péter és Pál apostolok nyolcadában éneklendő *Clari duces nostrae spei*.²⁴ Mivel e két utóbbi tételt hazai forrásaink közül Zágrábban kívül csupán két magyarországi domonkos missale tartalmazza,²⁵ feltételezhető, hogy – az *Ave Maria* sequentiával együtt – a 14. század elején tevékenykedő domonkos püspökök hatására kerültek be a zágrábi repertoárba.

A fenti, rendszeresen kizárólag egyes püspökségek forrásaiban megjelenő sequentiák mellett karakterisztikusan jellemezhet egy-egy hagyományt az általánosan elterjedt tételek más és más ünnephez rendelése is. A *Laetabundus exsultet* sequentiát az esztergomi, erdélyi és felvidéki kódexek csaknem mindig Szűz Mária karácsonyi időben éneklendő tételeként jelölik meg,²⁶ míg a zágrábi források – feltehetően szintén domonkos hatásra²⁷ – a karácsonyi hajnali misére írják elő.²⁸ A *Laudes crucis attollamus* tétel a két Szent Kereszt-ünnep közül szeptemberben jelenik meg Esztergomban,²⁹ Zágrábban viszont májusban.³⁰ Ez utóbbi forrásaiban mindkét ünnep sequentia-választása igen egységes, Esztergomban viszont csupán a Szent Kereszt felmagasztalásáé, míg a feltalálása nagyon változatos. Kevésbé jelentős, de mégis létező különbség Esztergom és Zágráb között az, hogy a magyar eredetű *Quem invisibiliter sequitur* tételt az előbbi több,³¹ az utóbbi pedig egy hitvalló commune anyagként jelöli meg.³²

A törzsanyag, és az egyes hagyományokat jellemző tételek mellett igen tekintélyes a legnagyobb részben a különböző szentek ünnepnapjain éneklent, egy-három területről, igen kis számú forrásból dokumentálható sequentiák száma. Ehhez a csoporthoz tartoznak a konkrét Mária-ünnepre (*Visitatio*, *Conceptio* stb.), egy bizonyos időszakra (advent, húsvét stb.) előírt, vagy az általános *De beata virgine* felirattal szereplő tételek. Forrásainkban 49 ilyen Mária-sequentia található, melyek legtöbbször (29) csupán egy-egy tradícióban jelenik meg (3. tábla).

A 16. századi csíksomlyói cantionale öt, eddig kiadatlan Mária-sequentiát tartalmaz. A *Regina caelo-*

rum gaude az új stílusú, igen elterjedt, húsvéti *Victimae paschali laudes* kontrafaktuma. Dallama a magyarországi forrásokban szereplő változatok közül a Bakócz gradualében megjelenőhöz áll legközelebb.⁵⁴ Szövege Európában csupán egy-egy linzi, vorau, müncheni, cremonai, valamint két klosterneuburgi forrásból ismert (1. kép).⁵⁵

Szintén a Bakócz gradualében található húsvéti *Mundi renovatio* dallamát adaptálta⁵⁶ a külföldről több forrásból dokumentálható, délnémet eredetű *Virginis in gremio* sequentia (2. kép).

A 12. századi cluny-i szerzetesnek, *Bernhardus Morlanensis*nek tulajdonított, prológusból, 15 fejezetből és epilógusból álló *Mariale* a forrása az *O felicem genitricem* sequentia szövegének, mely a vértanúk közös tételének (*O beata beatorum*) dallamát veszi át. A magyar forrásokkal összevetve szembevetőnek a dallam sajátosságai, hiszen míg néhány ponton (1a: „pia”) a Bakócz graduale megoldásaival találkozunk, addig a 4. versszaktól a Kassai graduale fordulatai jelennek meg, de szinte mindig egyénivé formálva (3. kép).⁵⁷

A régi stílusú szentháromsági *Benedicta semper sancta sit trinitas* első három szakaszának kontrafaktuma a leggyakrabban Észak-Európában megjelenő *Benedicta es caelorum regina* tétel (4. kép).

Elsősorban imádságos könyvekben, Mária-zsolozsmákat tartalmazó kéziratokban és nyomtatványokban található Becket Szent Tamás *Gaude flore virginali* sequentiája,⁵⁸ melynek dallamát mindezideig csupán a csíksomlyói cantionaléból ismerjük (5. kép).

Forrásjegyzék

- CantCsík.** Csíksomlyói Cationale. 16. sz. Csíksomlyó (Şumule), Lsz. 5252. Erdély. 55
- CantZag.** Cantuale. 18. sz. Zagreb, MK, MR 52. Zágráb. 29
- Gr-177.** Graduale. 15. sz. Zagreb, MK, MR 177. magyar (Esztergom). 57
- GrBa.** Bakócz Graduale. 15/16. sz. Esztergom, FK, Ms. I. 1. és 3b. Esztergom. 53
- GrBr1.** Brassói Graduale. 14. sz. Brassó (Brasov), FTA, Ms. I. F. 67. Brassó (Erdély). 43

Mária-sequentiaák ³³	Esztergom	Felvidék	Zágráb	Erdély
Ave mundi spes Maria			1	
Tibi cordis in altari decet			1	
Ave virgo gloriosa caeli jubar			3	
Florens Iesse regula			3	
Mira mater extitisti			3	
Regis mater et regina			3	
Salutis exordium radix salutaris			3	
Salvatoris mater pia			3	
Te collaudat caelestis curia			3	
Te honorant superi			3	
Ave virgo virginum			4	
Collaudemus venerantes nostri regis ³⁴			4	
Ab aeterno tempore³⁵				1
Benedicta es caelorum regina				1
Gaude flore virginali				1
O felicem genitricem				1
Regina caelorum gaude ³⁶				1
Stella maris ave gratia summa plena ³⁷				1
Virginis in gremio nato ³⁸				1
Ad honorem matris Dei ³⁹				2
Salve salutis janua ⁴⁰				2
Ave novi luminis stella	1			
Gembundus Mariae decantet ⁴¹	1			
Altissima providentissima cuncta ⁴²	2			
Conceptio Mariae virginis ⁴³	2			
Potestate non natura ⁴⁴	2			
Virgo templum trinitatis⁴⁵	2			
Memoria Mariae virginis⁴⁶		1		
Virgo mitis mater pia		1		
Caeli quondam roraverunt nubes	1		3	
Jubilemus in hac die quam reginae	1		4	
Missus Gabriel de caelis ⁴⁷	1		2	
Uterus virgineus	3		1	
Gaude Maria templum summe	2	2		
Orbis totus gratuletur	1	1		
Dies laeta celebretur ⁴⁸	1			1
Ave cella novae legis		1	1	
Imperatrix angelorum consolatrix		2	1	
Mariae praeconio serviat cum gaudio		1	4	
O Maria virgo pia trinitatis		1		1
Ave virgo gratiosa virgo mater	1		5	1
Gaude virgo mater Christi ⁴⁹	7		4	3
Ave verbi Dei parens ⁵⁰	7	1		3
Stabat mater dolorosa ⁵¹	1	1		2
Veni praecelsa domina ⁵²	3	3	3	
Veni virgo virginum veni lumen	1	2	1	
Decet hujus cunctis horis ⁵³	3	1	2	2
Gaude mater luminis	4	1	1	1
Salve mater Salvatoris	4	1	6	1

3. tábla

GrBr2. Brassói Graduale. 16. sz. Nagyszében (Sibiu), BK, Ms. 759. Brassó (Erdély). 72

GrErd. Erdélyi Graduale. 1534. Budapest, OSzK, Fol. lat. 3815. Erdély. 43

GrFelv. Felvidéki Graduale. 14. sz. Gyulafehérvár (Alba Julia), BB, R. I. 96. Felvidék. 45

GrFu. Futaki Graduale. 1463. Istanbul, TSM, 2429. Buda? (Esztergom). 86

GrGyul. Gyulafehérvári Graduale. 16. sz. Gyulafehérvár (Alba Julia), BB, Mss. IX. 57. (Erdély). 8

GrKa1. Kassai Graduale. 16. sz. Budapest, OSzK, Clmae 452=172a. Kassa (Felvidék). 33

GrKa2. Kassai Graduale. 16. sz. Budapest, OSzK, Clmae 452=172b Kassa (Felvidék). 32

GrNy. Nyitrai Graduale. 16. sz. Pozsony (Bratislava), SSUA, 67. Nyitra (Felvidék). 28

GrOFM-123. Ferences Graduale. 14. sz. Budapest, EK, Cod. lat. 123. ferences. 3

GrPa. Patai Graduale. 16. sz. Budapest, OSzK, Fol. lat. 3522. Gyöngyöspata (Esztergom). 20

GrPaul. Pálos Graduale. 1623. Budapest, EK, A 115. pálos (Esztergom). 6

GrSza. Szántó Graduale. 1618–23. Budapest, EK, A 114. Gyöngyös (Esztergom). 11

GrSzep. Szepesi Graduale. 1426. Szepesvár (Spiš), KáK, Ms. Mus. 1. Szepes (Felvidék). 65

GrUl. Ulászló Graduale. 16. sz. Esztergom, FK, Mss. I. 3. magyar (Felvidék). 75

GrZag. Graduale. 15. sz. Zagreb, AHAZU, III. D. 182. Zágráb. 59

MissCsuk. Csukárdi Missale. 14. sz. Gyulafehérvár (Alba Julia), BB, Mss. II. 134. Pozsony (Esztergom). 49

MissEsz-1484. Missale.⁵⁹ 1484. Budapest, MTA KT, Ráth NF 1041. Esztergom. 58

MissEsz-20. Esztergomi Missale. 15. sz. Esztergom, FK, Mss. I. 20. Esztergom. 62

MissEsz-435. Úti Missale. 14. sz. Budapest, OSzK, Clmae 435. Esztergom. 40

MissGol. Golso Missale. 1363. Budapest, OSzK, Clmae 91. magyar (Esztergom). 66

MissGyul. Gyulafehérvári Missale. 14. sz. Gyulafehérvár (Alba Julia), BB, Mss. I. 24. magyar (Erdély). 2

Tanulmányok Prokopp Mária 70. születésnapjára

CantCsík fol. 104r

1) Re-gi-na cae-lo-rum gau-de, In-cli-ta cae-le-sti lau-de. 2a) Gau-de, cae-li lu-ci-da, So-la sa-lus u-ni-ca,
2b) Gau-de, gem-ma ful-gi-da, Gau-de, cae-li ja-nu-a,

O mun-di do-mi-na, Tu nos sal-va. 3a) O pi-a Ma-ri-a, To-ta ple-na gra-ti-a, Fer-o pem ae-gros sa-nan-do
Lu-cens ut li-li-a, Flo-rens ut ro-sa. 3b) O vir-go be-ni-gna, De-i ma-ter es di-gna. Ju-va nos pre-ce se-du-la

Da-que me-de-lam in-dul-gen-do. 4a) Au-di vir-go pre-ces no-stras, Ti-bi lau-des ca-nen-tes Et sal-va cun-ctos
Tu pro-te-ge nos a ru-i-na. 4b) Ex-au-di nos Ma-ri-a, Ro-sa si-ne spi-na Tu-um pro no-bis

tu-am o-pem pe-ten-tes.
ro-ga fi-li-um.

1. kép

CantCsík fol. 104v

1a) Vir-gi-nis in gre-mi-o Na-to De-i fi-li-o Per-so-na-lis u-ni-o Fa-cta est, non ver-si-o.
1b) Iam nunc vel-lus ma-du-it, Aa-ron vir-ga flo-ru-it, Ter-ra fru-ctum pro-tu-lit, Pro-phe-ti-ca si-lu-it,

Iu-bi-let in gau-di-o Or-bis to-ta con-ti-o Gra-to be-ne-fi-ci-o. 2a) Ab ae-ter-no gi-gni-tur
Pa-trum vox con-ti-cu-it; Tam pro-mis-sis cla-ru-it, Quem Ma-ri-a ge-nu-it.

So-le, splen-di-or o-ri-tur, Sum-mi pa-tris con-di-tor. Qui mun-do nunc cla-ru-it, Pi-e-ta-te tra-hi-mur,

in u-tro-que clau-di-tur, In cor-di-bus ca-pi-tur. 2b) Pu-ra sit im-men-si-tas, Hu-mi-lis ex-cel-si-tas, Mor-ta-lis ae-
ter-ni-tas, Vi-si-bi-lis di-vi-ni-tas, In-col-la pro-pri-e-tas, O-di-um sit cha-ri-tas, In-for-mis for-mo-si-tas.

3a) Fit in por-ta vir-gi-nis, Pax De-i et ho-mi-nis, Cu-ra sit pec-ca-mi-nis Vir-tu-te spi-ra-mi-nis.

3b) La-ctat ma-ter pu-e-rum, In-vol-vit pan-ni-cu-lum, Po-nit in prae-sae-pi-um Re-gis cae-li so-li-um. A-men.

2. kép

MissIst. Isztambuli Missale. 14. sz. Istanbul, TSM, Deissmann 60. magyar (Esztergom). 20
MissKa1. Kassai Missale. 15. sz. Gyulaféhevár (Alba Julia), BB, Ms. I. 23. Kassa (Felvidék). 50
MissKa2. Kassai Missale. 14. sz. Budapest, OSzK, Clmae 395. Kassa? (Felvidék). 50
MissKál. Kálmáncsehi Missale. 15. sz. Zagreb, SzK, No. 355. Zágráb. 51

MissKál-7. Kálmáncsehi Missale. 15. sz. New York, PML, M.A.G. 7. Esztergom. 63
MissNot2-S. Missale Notatum et Sequentionale. 14. sz. Pozsony (Bratislava), AM, EC Lad. 3, EL 18. Esztergom. 78
MissOP-25. Domonkos Missale. 1479. Gyulaféhevár (Alba Julia), BB, Ms. I. 25. domonkos. 35
MissOP-50. Domonkos Missale. 15. sz. Gyulaféhevár

CantCsík fol. 105r

1a) O fe-li-cem ge-ni-tri-cem, Cu-ius pi-a vi-sce-ra 2a) Fe-lix ven-ter, quo cle-men-ter De-us for-mam in-du-it,
1b) Me-ru-e-re con-ti-ne-re Con-ti-nen-tem o-mni-a! 2b) Fe-lix pe-ctus, in quo te-ctus Rex vir-tu-tum la-tu-it.

3a) Fe-lix al-vus, quo fit sa-lus Ho-mo frau-de per-di-tus, 4a) Hac in do-mo De-us ho-mo Fi-e-ri dis-po-su-it,
3b) Fe-lix si-nus, quo di-vi-nus Re-qui-e-vit spi-ri-tus. 4b) Hic ab-scon-sus no-vus spon-sus No-vam for-mam in-du-it.

5a) Hic na-tu-ra fran-gens ju-ra No-vo stu-pet or-di-ne, Re-rum u-sus est ex-clu-sus In pa-ren-ti vir-gi-ne.
5b) O ma-mil-la, cu-jus stil-lans Flu-it e-jus pa-bu-lum, Quae dat ter-rae fru-ctum fer-re Pa-scit o-mne sae-cu-lum.

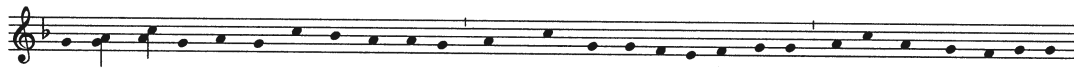
6a) O Ma-ri-a, ma-ter pi-a, Fi-nis et ex-or-di-um, 7a) Quo sa-na-ti sau-ci-a-ti Si-ne sor-de vul-ne-rum
6b) Po-sce na-tum, ut o-pta-tum Det no-bis re-me-di-um. 7b) Trans-fe-ra-mur et du-ca-mur In san-cto-rum nu-me-rum.

A- men.

3. kép

CantCsík fol. 106v

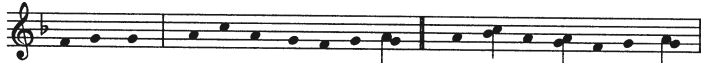
1a) Be-ne-di-cta es cae-lo-rum re-gi-na et mun-di to-ti-us do-mi-na et ae-gris me-di-ci-na;
1b) Tu prae-cla-ra ma-ris stel-la vo-ca-ris, Quae so-lem iu-sti-ti-ae pa-ris, A quo il-lu-mi-na-ris.

2a) Tu De-us pa-ter, Ut De-i ma-ter fi-e-res et i-pse fra-ter, Cu-ius e-ras fi-li-a,
2b) San-cti-fi-ca-vit, San-ctam ser-va-vit Et mit-tens sic sa-lu-ta-vit: A-ve, ple-na gra-ti-a.

3a) Per il-lud A-ve pro-la-tum Et tu-um re-spon-sum gra-tum Est ex te ver-bum in-car-na-tum Quo sal-van-tur
3b) Nunc, ma-ter, ex-o-ra-na-tum, Ut no-strum tol-lat re-a-tum Et re-gnum det no-bis pa-ra-tum

o-mni-a.

In cae-le-sti pa-tri-a. A-men di-cunt o-mni-a.

4. kép

vár (Alba Julia), BB, Ms. I. 50. domonkos. 37
MissPaul-107. Pálos Missale. 14/15. sz. Göttweig, StB, Cod. 107-R 79. pálos (Esztergom). 51
MissPaul-1514. Pálos Missale.⁶⁰ 1514. Budapest, OSzK, RMK III/196. pálos (Esztergom). 66
MissPer. Perényi Missale. 1498. Győr, NK, sine sign. Esztergom/Várad (Esztergom). 52
MissPo-B. Pozsonyi „B” Missale. 14. sz. Budapest, OSzK, Clmae 215. Pozsony (Esztergom). 65
MissPo-C. Pozsonyi „C” Missale. 14. sz. Budapest, OSzK, Clmae 220. Pozsony (Esztergom). 52
MissPo-D. Pozsonyi „D” Missale. 15. sz. Budapest, OSzK, Clmae 216. Pozsony (Esztergom). 54
MissPo-E. Pozsonyi „E” Missale. 15. sz. Budapest,

OSzK, Clmae 218. Pozsony (Esztergom). 56
MissPo-F. Pozsonyi „F” Missale. 1480. Budapest, OSzK, Clmae 222. Pozsony (Esztergom). 54
MissPo-G. Pozsonyi „G” Missale. 1488. Budapest, OSzK, Clmae 219. Pozsony (Esztergom). 64
MissPo-H. Pozsonyi „H” Missale. 14. sz. Budapest, OSzK, Clmae 94. Pozsony (Esztergom). 68
MissQuin. Pécsi Missale.⁶¹ 1499. Budapest, OSzK, RMK III/52. Pécs. 56
MissTop. Topuskói apát Missaléja. 1495. Zagreb, MK, MR 170. Zággráb. 82
MissUlt. Missale Ultramontanorum.⁶² 1480. Budapest, OSzK, Inc. 1756. magyar (Erdély). 44
MissZag-13. Missale. 14. sz. Zagreb, MK, MR 13.

Tanulmányok Prokopp Mária 70. születésnapjára

CantCsik fol. 105v

1) Gau-de, flo-re vir- gi- na- li, Quae ho- no- re spe- ci- a- li Trans-scen- dens splen- di- fe- rum An- ge- lo- rum prin- ci-
 pa- tum Et san- cto- rum de- co- ra- tum Di- gni- ta- te nu- me- rum. 2a) Gau- de, spon- sa ca- ra De- i, Nam ut cla-
 2b) Gau- de, splen- dens vas vir- tu- tum, Cu- ius pa-
 ra lux di- e- i, So- lis da- tur lu- mi- ne, Sic tu fa- cis cae- lum ve- re Tu- ae pa- cis re- splen- de- re Lu- cis ple- ni-
 rens est ad nu- tum To- ta cae- li cu- ri- a, Te be- ni- gnam, et fe- li- cem Ie- su di- gnam ge- ni- tri- cem Ve- ne- rans in
 tu- di- ne. 3a) Gau- de, ne- xu vo- lun- ta- tis Et am- ple- xu ca- ri- ta- tis Quae iun- cta sis al- tis- si- mo, Ut
 glo- ri- a. 3b) Gau- de, ma- ter mi- se- ro- rum, Qui- a pa- ter sae- cu- lo- rum Da- bit te co- len- ti- bus Con-
 ad vo- tum con- se- que- ris, Quic- quid vir- go po- stu- la- ris A Je- su dul- cis- si- mo. 4a) Gau- de, vir- go ma- ter
 gru- am hic mer- ce- dem Et fe- li- cem po- li- se- dem Re- gnis in cae- le- sti- bus. 4b) Gau- de, vir- go, ma- ter
 Chri- sti, Qui- a so- la me- ru- i- sti, O vir- go dul- cis- si- ma, Es- se tan- tae di- gni- ta- tis, Ut sis san- ctae
 pu- ra, Cer- ta ma- nens et se- cu- ra, Quod haec tu- a gau- di- a Non ces- sa- bunt nec de- cre- scunt, Sed du- ra- bunt
 tri- ni- ta- tis Ses- si- o- ne pro- xi- ma.
 et flo- re- bunt Per ae- ter- na sae- cu- la.

5. kép

- Zágráb. 14
MissZag-133. Missale. 14. sz. Zagreb, MK, MR 133.
 Zágráb. 90
MissZag-1511. Missale.⁶³ 1511. Budapest, OSzK,
 RMK III/176. Zágráb. 107
MissZag-23. Missale. 14. sz. Zagreb, AHAZU, III. D.
 23. Zágráb. 45
MissZag-26. Missale. 1473. Zagreb, MK, MR 26.
 Zágráb. 43
MissZag-43. Missale Notatum. 13. sz. Güssing, KF,
 Cod. 1/43. Zágráb. 34
MissZag-59. Missale. 14. sz. Zagreb, AHAZU, IV. C.
 59. Zágráb. 18
MissZag-70. Missale Notatum. 13. sz. Zagreb, MK,
 MR 70. Zágráb. 59
MissZag-Salz. Missale. 15. sz. Salzburg, UB, M. III.
 23. Zágráb. 44
SeqMed. Medgyesi Sequentiale. 1450. Medgyes
 (Medias), Plébánia, sine. sign. Erdély. 49

Rövidítések:

- AHAZU.** Zagreb, Arhiv Hrvatske Akademije Znanosti i Umjetnosti
AM. Pozsony (Bratislava), Archiv Mesta
BB. Gyulafehérvár (Alba Julia), Bibliotheca Batthyanyana

- BK.** Nagyszeben (Sibiu), Brukenthal Múzeum Könyvtára (Muzeul National Brukenthal)
EK. Budapest, ELTE Egyetemi Könyvtár
FK. Esztergom, Főszékesegyházi Könyvtár
FTA. Brassó (Brasov), Fekete templom Archívuma (Archiv Bisericii Negri)
KÁK. Szepesváralja (Spišské Podhradie), Káptalani Könyvtár (Kapitulská knižnica)
KF. Güssing, Klosterbibliothek der Franziskaner
MK. Zagreb, Metropolitanska Knjižnica
MTA KT. Budapest, Magyar Tudományos Akadémia, Kézirattár
NK. Győr, Nagyszeminárium Könyvtára
OSzK. Budapest, Országos Széchényi Könyvtár
PML. New York, Pierpont Morgan Library
SSUA. Pozsony (Bratislava), Szlovák Központi Állami Levéltár (Statny Slovensky Ustredny Archiv)
StB. Göttweig, Stiftsbibliothek
SzK. Zagreb, Székesegyházi Könyvtár
TSM. Istanbul, Topkapı Sarayı Müzesi
UB. Salzburg, Universitäts-Bibliothek

Jegyzetek

- * Jelen tanulmány az NKFP 6-00034/2005 pályázat támogatásával jött létre.

1 RAJECZKY Benjamin: *Melodiarium Hungariae Medii*

- Aevi I. Hymni et Sequentiae.* Második, átdolgozott kiadás. Budapest, Editio Musica, 1976. *Pótkötet.* 1982.
- 2 A források jegyzékét lásd a mellékletben. Az általunk alkalmazott rövidítések, könyvműfaj, kor, leltőhely, könyvtári jelzet után a provenienciát tüntettük fel (Esztergom, Zágráb, Felvidék, Erdély). Abban az esetben, ha a forrás egy városhoz köthető, vagy magyar eredete tovább nem szűkíthető, az egyházmegyéhez/területhez tartozása, vagy/és a sequentionale összeállítása alapján soroltuk egy-egy hagyományhoz (zárójelben). Végül a forrásban található sequentiák számát közöljük.
 - 3 A vizsgált 57 forrásból 24 az esztergomi érsekség területéhez köthető (azon belül a püspökség pontos meghatározása legtöbbször nem lehetséges), 13 zágrábi, 8–8 felvidéki és erdélyi. Ma csupán egyetlen egy nyomtatott missalét ismerünk a pécsi egyházmegyéből. A középkori Magyarország többi püspökségéből nem rendelkezünk sequentiákat tartalmazó forrással. Három magyarországi szerzetesrendi kódexet (két domonkos missalét és egy ferences gradualét) vontunk be vizsgálatunkba. Közvetett adatokkal szolgálnak az ordináriuskönyvek (esztergomi, egri, szepesi), melyek tanúságát szintén figyelembe vettük.
 - 4 Három forrás (MissPo-D, MissZag-43, GrBr2) nem a kötet legvégén, hanem az adott ünnepnapnál közli a sequentiákat.
 - 5 Gr-177, GrFu, MissCsuk, MissEsz-20, MissEsz-453, MissGol, MissKál-7, MissNot2-S, MissPaul-107, MissPaul-1514, MissPo-B, MissPo-C, MissPo-D, MissPo-E, MissPo-G, MissPo-H.
 - 6 GrBr1.
 - 7 GrSzep, MissKa1, MissKa2.
 - 8 GrFelv, GrUl.
 - 9 Hajnali misére: MissZag-43. Nagymisére: MissZag-70.
 - 10 *Grates nunc omnes*: nagymise: GrBr2. *Natus ante saecula*: nagymise: Gr-177, GrFelv, GrUl, MissGol, MissPo-E. *Eia recolamus*: hajnali mise: Gr-177, GrFelv, GrUl, MissGol, MissGyul-24, MissPo-E.
 - 11 GrBa, GrFu, MissEsz-20, MissEsz-1484, MissKál-7, MissNot2-S, MissPer, MissPo-B, MissPo-C, MissPo-E, MissPo-G, MissPo-H.
 - 12 Gr-177, GrBa, GrFu, GrPa, MissEsz-20, MissEsz-1484, MissGol, MissKál-7, MissPaul-1514, MissPer, MissPo-B, MissPo-D, MissPo-E, MissPo-F, MissPo-G.
 - 13 GrBa, GrFu, MissCsuk, MissEsz-20, MissEsz-1484, MissGol, MissKál-7, MissNot2-S, MissPaul-107, MissPer, MissPo-B, MissPo-C, MissPo-D, MissPo-E, MissPo-F, MissPo-G, MissPo-H.
 - 14 *Mane prima sabbati*: Zágráb: MissZag-1511. Erdély: CantCsík, GrBr1, GrBr2. Felvidék: GrKa1, GrSzep, GrUl, MissKa1, MissKa2. *Mundi renovatio*: Zágráb: MissKál, MissZag-170, MissZag-1511. Erdély: CantCsík, GrBr2, GrErd. Felvidék: GrKa1, GrSzep, GrUl, MissKa2. *Summi triumphum regis*: Zágráb: MissZag-70. Erdély: GrBr1, GrBr2, SeqMed. Felvidék: GrFelv, GrKa1, GrUl, MissKa1, MissKa2.
 - 15 Esztergom: Gr-177, GrBa, GrFu, GrPa, MissCsuk, MissEsz-20, MissEsz-435, MissEsz-1484, MissGol, MissKál-7, MissPaul-107, MissPaul-1514, MissPer, MissPo-B, MissPo-C, MissPo-D, MissPo-E, MissPo-F, MissPo-G. Zágráb: MissKál. Erdély: CantCsík, GrBr1, GrBr2, GrErd. Felvidék: MissKa2.
 - 16 GrBa, GrFu, MissCsuk, MissEsz-1484, MissKál-7, MissNot2-S, MissPaul-107, MissPer, MissPo-B, MissPo-E, MissPo-G, MissPo-H.
 - 17 Zágráb: GrZag, MissZag-13, MissZag-23, MissZag-26, MissZag-133, MissZag-170, MissZag-1511, MissZag-Salz. Esztergom: GrBa, GrFu, MissPo-F. Erdély: GrBr1, GrBr2. Felvidék: GrKa1, GrUl.
 - 18 GrZag, MissZag-43, MissZag-59, MissZag-70, MissZag-133, MissZag-170, MissZag-1511.
 - 19 Esztergom: MissNot2-S, MissPaul-1514, MissPo-C, MissPo-F, MissPo-H. Erdély: MissUlt. Felvidék: MissKa1. Két domonkos missale Zágrábbal egyetemben ugyanerre az ünnepre jelöli ki a tételt: MissOP-25, MissOP-50.
 - 20 Közülük kettő (*Quadriforme crucis signum, Jucundetur plebs fidelis*) Zágrábon kívül csupán egyetlen esztergomi forrásban, a reprezentatív Bakócz gradualéban szerepel.
 - 21 Mindkettő: GrZag, MissZag-23, MissZag-26, MissZag-133, MissZag-170, MissZag-1511, MissZag-Salz.
 - 22 MissZag-23, MissZag-26, MissZag-70, MissZag-133, MissZag-170, MissZag-1511, MissZag-Salz.
 - 23 MissZag-13, MissZag-23, MissZag-26, MissZag-59, MissZag-133, MissZag-170, MissZag-1511, MissZag-Salz.
 - 24 Mindkettő: GrZag, MissZag-133, MissZag-170, MissZag-1511.
 - 25 MissOP-25, MissOP-50.
 - 26 Esztergom: GrBa, MissCsuk, MissEsz-453, MissNot2-S, MissPaul-107, MissPaul-1514, MissPo-B, MissPo-C, MissPo-D, MissPo-E, MissPo-F, MissPo-G, MissPo-H. Circumcisióra: MissEsz-20, MissEsz-1484, MissKál-7, MissPer. Erdély: CantCsík, GrErd, GrGyul, MissUlt. Purificatióra: GrBr1, GrBr2, SeqMed. Felvidék: GrFelv, GrSzep, MissKa2. Circumcisióra: MissKa1. Purificatióra: GrKa1, MissUl.
 - 27 MissOP-25, MissOP-50: kizárólag ezt a tételt írja elő a teljes karácsonyi időre: karácsonyi éjféli misére, vízkeresztre, Purificatióra.
 - 28 GrZag, MissZag-13, MissZag-23, MissZag-26, MissZag-59, MissZag-133, MissZag-170, MissZag-1511, MissZag-Salz.
 - 29 GrBa, GrFu, MissCsuk, MissKál-7, MissNot2-S, MissPaul-1514, MissPer, MissPo-B, MissPo-C, MissPo-F, MissPo-H.
 - 30 CantZag, GrZag, MissKál, MissZag-23, MissZag-26, MissZag-43, MissZag-133, MissZag-170, MissZag-1511, MissZag-Salz.

Tanulmányok Prokopp Mária 70. születésnapjára

- 31 GrBa, GrFu, MissEszt-1484, MissKál-7, MissNot2-S, MissPaul-1514, MissPer, MissPo-B, MissPo-G, MissPo-H.
- 32 MissZag-23, MissZag-26, MissZag-133, MissZag-170, MissZag-1511, MissZag-Salz.
- 33 Dólt betűvel jelöltük a RAJECZKY 1976 és 1982-ben nem szereplő tételeket, vastag betűvel pedig azokat, melyeket az AH nem ismer. AH: *Analecta Hymnica Medii Aevi. Register. Band I-II.* Szerk. LÜTOLF Max. Bern, Francke Verlag, 1978.
- 34 Zágráb: az adventi időszakra.
- 35 SeqMed: Szűz Mária Szeplőtelen Fogantatása.
- 36 AH Register: Szűz Mária hét öröme.
- 37 MissUlt: Havas Boldogasszony.
- 38 AH Register: a karácsonyi időszakra.
- 39 CantCsík, GrBr2: Havas Boldogasszony.
- 40 CantCsík, GrBr2: Nagyboldogasszony nyolcada.
- 41 MissEszt-1484: Szűz Mária hét fájdalma.
- 42 MissPo-G, MissPaul-1514: Szűz Mária bemutatása.
- 43 Gr-177, MissPo-F: Szűz Mária Szeplőtelen Fogantatása.
- 44 MissNot2-S, MissPo-H: a húsvéti időszakra.
- 45 MissEszt-1484, MissPaul-1514: Szűz Mária hét öröme.
- 46 Az esztergomi ordináriuskönyv (Ordinarius Strigoniensis. Venetiis, anno Domini MCCCCCIX. RMK III. 165.) Havas Boldogasszony ünnepére írja elő. Egyetlen magyar forrásban szerepel (MissKa1) a Mária-tételek között. Szövege a Szűz Mária születésére előírt *Nativitas Mariae Virginis*, melynek csupán kezdőszavát cseréli le.
- 47 CantZag, MissZag-1511, MissNot2-S: az adventi időszakra.
- 48 CantCsík, MissPaul-1514: Szűz Mária Szeplőtelen Fogantatása.
- 49 A húsvéti időszakra.
- 50 Szűz Mária látogatása.
- 51 Szűz Mária hét fájdalma.
- 52 Szűz Mária látogatása.
- 53 Szűz Mária látogatása.
- 54 RAJECZKY 1976. 213–214.
- 55 *Analecta Hymnica Medii Aevi. X. Sequentiae Ineditae.* Szerk. DREVES Guido Maria. Leipzig, O. R. Reiland, 1891. 82.
- 56 RAJECZKY 1976. 204–205.
- 57 RAJECZKY 1976. 215–218.
- 58 *Analecta Hymnica Medii Aevi. XXXI. Pia Dictamina.* Szerk. BLUME Clemens. Leipzig, O. R. Reiland, 1898. 198.
- 59 Missale Strigoniense. Nürnberg, 1484.
- 60 Missale Paulinorum. Velence, 1514.
- 61 Missale Quinqueecclesiense. Velence, 1499.
- 62 Missale ad usum dominorum Ultramontanorum. Verona, 1480.
- 63 Missale Zagrabiense. Velence, 1511.

The Medieval Hungarian Sequentiale

The only rhymed genre of the medieval mass was the *sequence* or *prose* sung before the gospel. Nearly every Sunday and high day it sounded except for the period of Lent, and the corpus universally spread was complemented by regional works until the end of the Middle Ages. The sequences extant in the Hungarian sources, their style, origin, references, as well as the works reflecting local activity became known by the collection of Benjamin Rajeczky. By means of 57 manuscripts and printed sources, in this study I search the answer to the question whether it is possible to demonstrate typical characteristics of the Hungarian dioceses through the combination of the repertoire and the liturgical assignment of the pieces. Finally, after a survey of the sequences of the Blessed Virgin Mary I give forth some unpublished pieces of *De beata virgine*.